

Magnus Wennerhag

Folkets röst

Att tala om demokrati innebär alltid att tala om folket och dess rätt att styra sig självt. Men även om detta folk ständigt åberopas i politiken är det ingalunda självklart vilka som utgör folket eller vad som menas med den folkvilja som demokratin ska förverkliga. Folket är både svårfångat och mångtydigt. Folket kan avse den samlade befolkningen, till exempel när folkets röst ska uttryckas genom ett allmänt val, men det kan också avse bara en del av befolkningen. »Vanligt folk« kan ställas mot samhällets eliter. Ett etniskt avgränsat folk kan ställas mot dem som inte anses tillhöra denna grupp. Att tala om folket handlar därmed både om att ena och att särskilja. Även om »folket« ingår i

de flestas uppfattning om hur samhället bör styras, är det ett omstritt begrepp som ofta tillmäts olika eller till och med motstridiga betydelser.

Utgångspunkten för detta nummer av *Fronesis* är att kampen om folket i det moderna samhället är grundläggande för vår gemensamma förståelse av hur makt fördelas, legitimeras och utövas. Det är folket, *demos*, som måste åberopas eller mobiliseras, både för att samhällsförändringar ska kunna genomdrivas och för att status quo ska kunna upprätthållas. Denna förståelse av folkets roll kan tyckas självklar i dag, mer än tvåhundra år efter de franska och amerikanska revolutioner som kommit att stå som modell för hur folket har

rätt att gripa makten över sitt eget öde. Men fortfarande är vår bild av detta folk inte given. Modernitetens historia har varit kantad av olika modeller för och föreställningar om folkets roll i samhällets självstyre.

I våra dagar framstår den representativa modellen för folkstyre nästan som naturgiven. Alternativa former av folkstyre, såsom direkt- eller deltagardemokrati, praktiseras förvisso delvis i våra samhällen, men framstår nästan alltid som avvikelser eller komplement. I synnerhet efter en rad auktoritära staters demokratisering sedan 1970-talets mitt¹ – inte bara i Östeuropa utan även i Sydeuropa, Latinamerika, Asien och Afrika – kan en global liberaldemokratisk samsyn sägas ha skapats kring vår föreställning om hur folket utövar sitt självstyre. Sett ur detta perspektiv handlar kampen om folket främst om att förmå folket att välja vissa ställföreträdare som ska handla i dess namn.

Inte ens inom ett representativt demokratiskt styrelseskick är det emellertid givet vilket folk som egentligen väljer sina politiska företrädare. En traditionell demokratiuppfattning har varit att de som bebor ett visst territorium – en stad, en region, ett land och

så vidare – inte bara utgör dess befolkning, utan även är det »folk« som inom territoriets gränser äger rätten att styra sig självt.

Historien ger emellertid många exempel på moderna styren som av sin samtid och ibland till och med av eftervärlden har betraktats som demokratiska, trots att stora delar av befolkningen förnekats rätten att delta i folkstyret.² Den antika atenska demokratin uteslöt som bekant kvinnor, slavar och barn från folket och styret, och i modern tid förvägrades långt in på 1900-talet kvinnorna, de egendomslösa och de fattiga fullt politiskt medborgarskap. Så sent som 1971 fick alla schweiziska kvinnor rösträtt och inte förrän 1965 fastslogs att vissa amerikanska delstaters rösträttsbegränsningar för afroamerikaner var oförenliga med den amerikanska konstitutionen. Även efter besluten om den allmänna rösträttens införande 1918–1921 i Sverige var vissa grupper undantagna från denna rätt: fram till 1945 de som levde på fattigvård och fram till 1988 de medborgare över 18 år som hade omyndigförklarats av domstol. Och vad gäller barnen finns det ännu i dagens värld inget land som har lägre rösträttsålder än 16 år.

1. Ibland omtalas detta som den tredje vågens demokratisering. Den första vågen avser då den demokratisering som stater i Europa och Nordamerika genomgick under 1800-talet och den andra vågen den demokratisering som skedde åren efter andra världskriget. Se exempelvis Samuel P. Huntington, *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century* (1991).

2. Exempelvis samhällsvetaren Engin F. Isin menar att medborgarskapets framväxt även måste förstås utifrån vilka som uteslöts från det. Se Isin, *Being Political. Genealogies of Citizenship* (2002).

Om man i dagens Sverige skulle se till hur hög andel av befolkningen som faktiskt har rösträtt så var denna siffra i det senaste valet endast 76 procent. De som utesluts är då inte bara medborgare under 18 år, utan även de 5 procent utländska medborgare som bor och verkar i Sverige utan att ha möjlighet att påverka de statliga beslut som de själva påverkas av.³ Det senare illustrerar det problematiska i en entydig definition av folket som dem som är verksamma inom ett visst territorium i en värld som kännetecknas av ökad rörlighet över nationsgränserna, men där deltagande i folkstyret alltså inskränks till medborgarna (i vart fall i nationella val) och dem som behärskar det språk som detta styre utövas genom.

Om vi utifrån ett sådant resonemang skulle nagelfara påståendet att en majoritet av det svenska folket år 2006 röstade fram en borgerlig regering, skulle de 51 procent av riksdagsmandaten som tillföll alliansens fyra partier visa sig vara grundade på rösterna från 39 procent av landets röstberättigade eller 29 procent av den totala befolkningen (det vill säga inklusive barn och utländska medborgare). Huruvida rösterna från dem som avstod från att rösta eller som inte fick rösta skulle gett en annan regering vet vi naturligtvis inget om, men en sådan räkneövning illustrerar

tydligt effekterna av de uteslutningar som fortfarande *de facto* förvägrar vissa individer tillhörighet till det självstyrande folket.

Frågan om vilka som tillhör det folk som styr över sitt eget öde blir än mer komplicerad i en värld präglad av de nya maktstrukturer som ofta förknippas med den ekonomiska och politiska globaliseringen, vilket kan handla om allt ifrån informella aktörer som transnationella företag till internationella organ som reglerar världsekonomin. De beslut som fattas av de aktörer och institutioner som har makt i sådana sammanhang utgår inte från något tydligt avgränsat folk och påverkar inte något tydligt avgränsat nationellt territorium, vilket aktualiserar nya perspektiv på den grundläggande frågan om vilka som tillhör *demós* och vilka som ställs utanför.

Kampen för att helt och fullt tillhöra folket och på jämlik basis åtnjuta politiska rättigheter har under hela moderniteten varit ett grundläggande tema som format och omformat politikens konkreta uttryck. Demokratins historia har bestått i en ständig utvidgning av den grupp människor som anses tillhöra folket. Som kommer framgå i detta nummer av *Fronesis* har detta varit en utveckling som drivits fram av borgerskapet, arbetarrörelsen, kvinnorrörelsen,

3. Dessa befolkningsdata samt nedanstående valdata är hämtade från Statistiska centralbyråns hemsida (<http://www.scb.se/>, hämtningsdatum 11 augusti 2010), och avser året 2006. Det bör även påpekas att utländska medborgare har viss rösträtt i Sverige, nämligen i val till kommun och landsting.

medborgarrättsrörelsen, nationella befrielse- och rörelser och en rad andra sociala rörelser som samlat dem som vid olika tidpunkter förvägrats fullt medborgarskap. Samma logik som präglade Emmanuel Joseph Sieyès revolutionskrav på att det »tredje ståndet« skulle tillerkännas politiskt inflytande präglade också Per Albin Hanssons appell om »folkhemmet« 1928 som ett hem för alla medborgare. I denna kamp har man ständigt åberopat föreställningen att folket har rätt att styra sig självt och pekat på det orimliga i en selektiv tillämpning av denna princip. Det har dessutom ofta varit en kamp där de härskande i fruktan för konsekvenserna av nya gruppers politiska bemyndigande gjort sitt bästa för att framställa de utanförställda som en ansvarslös pöbel eller massa som hotar både samhällsordningen och folket i sig.⁴

Lika mycket som denna kamp har handlat om rätten att upptas som jämlika medlemmar av folket har den handlat om rätten att tala i folkets namn. Karl Marx såg exempelvis i den tidiga arbetarrörelsen en klass som slogs för hela mänsklighetens rätt, till skillnad från de härskande klasser som använde den politiska makten för att begränsa de utanförställdas delaktighet i samhällsstyret. Även om arbetarklassen vid 1800-talets mitt utgjorde en minoritet i alla industriländer, menade Marx att

denna från politiken uteslutna klass var den aktör som på allvar kunde tala och handla i hela folkets eller snarare mänsklighetens namn, eftersom det var denna klass som skapade det värde som resten av samhället livnärde sig på.

Trots att arbetarklassens andel av befolkningen vid införandet av allmän och lika rösträtt under 1900-talets första årtionden hade ökat markant, fick arbetarrörelsens partier i Europa erfara valnederlag som visade att den klass man ville företräda inte var i majoritet eller ens med nödvändighet röstade socialistiskt. Därför valde man ofta att vidga den krets av människor man ville företräda – från arbetare till folket i allmänhet. I praktiken innebar detta inte befolkningen i sin helhet, utan den del av folket som inte tillhörde den politiska och ekonomiska eliten. Detta visar på en ytterligare kraftfull betydelse av folket – utöver folket som *demos* – som har präglat politikens förändringar under hela moderniteten, nämligen folket som de i praktiken utestängda. Utifrån en sådan betydelse av folket har många rörelser och politiker menat att de tar folkets parti gentemot de eliter som har förrätt sina forna ideal eller som aldrig varit en del av folket – en elit som berikar sig på folket, som pådyvlar folket lagar som strider mot dess sanna intressen och som lever ett liv fjärran från folkets villkor och värderingar.

4. För en intressant diskussion om detta, samt även övergripande om folkets betydelse för vår syn på demokratin, se Stefan Jonsson, *Tre revolutioner. En kort historia om folket* (2005).

Än i dag talar man om de »vanliga människorna«, som står utanför eliternas inflytelsesfärer och vilkas intressen sällan tillvaratas i de politiska besluten, för att rättfärdiga politiska krav och beslut. Vilka som utgör eliten kan dock variera. Ett sentida exempel på detta är kristdemokraternas och Göran Hågg-lunds tal om »verklighetens folk«. I den kristdemokratiska retoriken är det »vänstern« samt »politiker, kultur- och ledarskribenter« som utgör eliten:

Verklighetens folk är människor som lever sina liv som folk gör mest. Du och jag. Det är alla vi som gjort livsval som vänstern tycker är fel. [...] Kristdemokraterna pekar på problemet att det finns en klyfta mellan vanliga människor och en elit som lever i en egen, ideologiserad verklighet. Denna nya åsiktselit skapar ett samhällsklimat där bara ett sätt att leva godkänns. De respekterar inte människors livsval, trots att de påstår sig vara toleranta. [...] Kristdemokraterna har länge ansett att verklighetens folk haft litet utrymme i den politiska debatten. Den som anser sig leva som folk gör mest beskrivs ofta i förminskande termer av åsiktseliten.⁵

Ibland har en sådan uppdelning mellan »vanligt folk« och elit, med uppfattningar och politiska intressen som står långt ifrån det övriga folkets, setts som

uttryck för *populism*. Detta epitet, som ofta används nedsättande, har under de senaste drygt hundra åren tillskrivits allt ifrån arbetarledare och andra som önskat stärka massornas inflytande över samhällsutvecklingen till dem som ansetts domptera de breda folklagren i syfte att genomdriva egna politiska mål. Det både svårdefinierade och breda populismbegreppet kommer i detta nummer att diskuteras i anslutning till en rad samtida populistiska uttryck.

Utöver de betydelse av folket som nämnts ovan finns det ytterligare en som i vår värld återigen tycks få större betydelse, även på det politiska planet. För liksom föreställningen om folket som ett *demos* har använts för att bana väg för demokratisering, har föreställningar om folket som en homogen kulturell enhet – folket som *ethnos* – varit centrala inte bara för nationalistiska rörelser, ideologier och statsbyggen, utan även funnits som en underström i mer demokratiskt drivna förändringskrav. Ofta har detta framstått som folkets »mörka« sida, som inte förknippas med politisk emancipation och inneslutning, utan i stället kulturell likriktning, politisk utslutning och ibland till och med fysisk utrotning av andra folk eller minoritetsgrupper inom den egna befolkningen.

Under senare årtionden har vi inte minst i Europa sett hur denna föreställ-

5. »Frågor och svar verklighetens folk«, kristdemokraternas hemsida (<http://www.kristdemokraterna.se/artiklar/Verklighetensfolkfragorochsvar.aspx>, hämtningsdatum 12 augusti 2010).

ning om folket fått allt större betydelse. I spåren av sovjetkommunismens sammanbrott i Östeuropa har effekterna av den blivit tydliga genom både inbördeskrig och omritade kartor utifrån föreställningen om ett etniskt sammanhållet folk. I både Väst- och Östeuropa har under senare år partier som hävdar ett etniskt folks intressen – ofta gentemot den ekonomiska utveckling och de tilltagande migrationsströmmar som har präglat vår tids globalisering – blivit regerings- eller stödpartier. Mellankrigstidens och det andra världskrigets bittra erfarenheter av nationalismens gift tycks ha upphört att vara ett effektivt vaccin mot denna föreställning om folket.

I vårt eget land visar Sverigedemokraterna på den politiska slagkraften hos denna betydelse av folket. Som kommer att belysas i detta nummer försöker Sverigedemokraterna även att sammankoppla föreställningen om ett etniskt folk som bör skyddas från andra folk – och därmed utesluta andra människor från folket – med den folkhemsretorik som socialdemokraterna en gång använde sig av för att vidga medborgarrätten och inkludera dem som i praktiken var uteslutna från ett jämlikt medborgarskap.

Det finns alltså all anledning att i vår tid åter ställa sig de till synes självklara frågorna om demokratins suveräna subjekt och granska de gamla svaren. Hur ser kampen om folket ut i dag jämfört med tidigare? Hur kan man förverkliga folkets makt i en tid när allt fler politis-

ka och ekonomiska beslut fattas av mellan- och överstatliga institutioner som inte är folkvalda? När går folket från att vara inkluderande och befriande till att bli exkluderande och förtryckande? Och hur kan vi utveckla en förståelse av folkbegreppets historiska förändringar för att bättre kunna se motsättningarna mellan folkets olika skepnader? Innebär den populism som i dag tillskrivs vissa regimer och rörelser i olika delar av världen ett hot mot eller tvärtom ett progressivt uttryck för folkets självstyre? Detta är frågor som vi kommer att ta under kritiskt övervägande.

Numrets första avsnitt handlar om folkbegreppets historiska förändringar med början i 1700-talets revolutioner via 1800-talets nationalromantik och tidiga feministiska rörelse till 1900-talets politiska och sociala inkluderingsprojekt och avkoloniseringsprocesser. Folkbegreppets förändringar uppmärksammas genom en rad nyckeltexter från revolutionära och politiskt laddade ögonblick. Den amerikanska revolutionens betydelse uppmärksammas genom den blivande presidenten Thomas Jeffersons utkast till den amerikanska självständighetsförklaringen, ett dokument som i sitt försvar för folkets ständiga rätt att revidera sin författning fortfarande framstår som omstörtande. Den franska revolutionens tankar om att låta de lägre samhällsklasserna inte bara delta i det politiska styret, utan även representera folket i sin helhet, uttrycks med särskild pregnans i Emmanuel Joseph Sieyès revolutionspamflett

»Vad är det tredje ståndet?« från 1789, som vi publicerar ett utdrag ur.

I den franske 1800-talshistorikern Ernest Renans klassiska text »Vad är en nation?« gendrivs den nationalromantiska bilden av folket som en etniskt homogen storhet med en gemensam historia som förpliktar till framtida handling. Seneca Falls-förklaringen från 1848, författad av den tidiga amerikanska feministen Elizabeth Cady Stanton, illustrerar radikaliseringsen av den demokratiska revolutionens budskap till att omfatta även den hälft av mänskligheten som dittills inte räknats till folket. Vi publicerar även Per Albin Hanssons klassiska folkhemstal från 1928, med dess krav på sociala reformer och folkets reella medbestämmande över både politik och ekonomi. I historikern och journalisten C. L. R. James text »De svarta och revolutionen« från 1939 diskuteras bland annat den första antikoloniala revolutionen på den franska kolonin Saint Domingue, vilken ledde till bildandet av den första postkoloniala staten Haiti i början av 1800-talet. Statsvetarna Christian Fernández och Mikael Spång inleder avsnittet med en uttömmande introduktion av folkbegreppets framväxt i anslutning till författning, klass, nation och koloni.

Numrets andra avsnitt undersöker populismens dualistiska uppfattning om å ena sidan ett sedligt och homogent folk och å andra sidan en korruperad elit som har svikit sitt förtroende som folkets företrädare. Utifrån en rad ex-

empel från olika delar av världen diskuteras huruvida det som vanligen uppfattas som uttryck för populism verkligen bör beskrivas så och i så fall på vilka sätt. Den belgiske statsvetaren Cas Mudde, som i sin text diskuterar framväxten av den populistiska radikalhögern i Europa, menar att de partier som i dag vinner allt större inflytande på vår kontinent inte bör betraktas som »extrema«, utan som en patologisk variant av ett i våra samhällen accepterat tänkande. Ett uttryck för denna utveckling diskuteras av den italienske sociologen Carlo Ruzza i hans bidrag om den höger som under Berlusconi's ledarskap styr dagens Italien. Statsvetaren Anders Hellström undersöker Sverigedemokraternas retorik och mediernas diskussioner om denna med hänsyn till partiets flitiga användning av folkhemsmetaforer.

I statsvetaren Mi Lennhags text diskuteras huruvida förre presidenten Vladimir Putins fortsatta stora inflytande över Rysslands utveckling – ibland benämnt »putinism« – går att förstå som ett slags populism samt vad detta betyder för landets demokratisering. Den argentinsk-engelske filosofen Ernesto Laclau – vars samhällsfilosofiska verk tidigare berört populismbegreppets centrala roll för vår förståelse av demokratin – diskuterar utifrån exemplet Hugo Chávez och Venezuela de senare årens politiska utveckling i Latinamerika, där en rad folkligt förankrade rörelser och ledare kommit till makten och ersatt tidigare diktaturer och nyliberalt inriktade regimer. Hur

kan vi förstå Chávez populism i detta sammanhang? Anders Hellström och Mi Lennhag inleder avsnittet med en diskussion av populismbegreppets olika betydelser.

Det sista avsnittet i detta nummer handlar om folkets betydelse i en värld där nationalstatens gränser, den politiska makten och strömarna av ekonomiska värden och människor allt mindre sammanfaller. Vilket är det »folk« som ska legitimera de allt mäktigare internationella organisationerna – såsom Internationella valutafonden, Världsbanken, Världshandelsorganisationen och Förenta Nationerna – och hur kan man förstå »folket« när våra samhällen blir alltmer mångkulturella och svåra att definiera utifrån etniska kriterier? Statsvetaren Sara Kalm inleder avsnittet med en diskussion om medborgarskapets och folkmaktens utmaningar i en värld där nationalstatens gränser mister sin forna betydelse. Statsvetaren Sofia Näsström menar i sitt bidrag att även diskussionen om en »postnationell« demokrati alltför ofta utgår från föreställningen om folket som något på förhand avgränsat utifrån historiska gränser och vissa gemensamma erfarenheter. Den amerikanske filosofen James Bohman diskuterar problemen med en »mångkulturalistisk« syn på folkets roll i en demokrati och menar att det snarare

behövs »flerperspektiviska« styrformer om man ska kunna garantera rättigheter för samtliga berörda, inklusive dem som saknar juridisk status, till exempel papperslösa.

Vi publicerar även ett av de konkreta förslag som under senare år har formulerats i syfte att reformera FN, så att institutionens makt mer tydligt skulle utgå från ett globalt folk, nämligen inrättandet av ett världsparlament. Bakom förslaget står tankesmedjan Kommittén för ett demokratiskt FN, som bland annat stöds av politiker och intellektuella som Václav Havel, Günter Grass, David Held och Michael Hardt. Den sistnämnde har även tillsammans med Antonio Negri ett bidrag i detta nummer. Båda är politiska filosofer och har spelat en stor roll i den globala rättviserörelsens diskussioner under senare år. Texten är ett utdrag ur deras bok *Commonwealth*, den sista delen i den uppmärksammade trilogi om dagens världsordning och motståndet mot den som inleddes med boken *Imperiet* och följdes av *Multituden*.⁶ I Hardts och Negris bidrag diskuteras deras begrepp »multituden« och den kritik som riktats mot det i en uppgörelse med många av de traditionella föreställningar om »folket« som präglat såväl vänsterns tänkande som andra synsätt. Den genomgående frågan är hur vi kan föreställa oss ett politiskt emancipatoriskt subjekt som inte

6. Michael Hardt och Antonio Negri, *Imperiet* (2003); *Multituden* (2007); *Commonwealth* (2009).

underordnas disciplinerande hierarkier. Deras utgångspunkt är att det även i vår tid finns en konstituerande makt som underifrån tvingar fram förändringar i de institutionella former som folkets självstyre hittills har antagit.

I ett demokratiskt samhälle förväntar vi oss att det är folket som styr. Ska vi kunna förstå hur folkviljan förverkligas är det därför nödvändigt att

undersöka våra så ofta förgivettagna föreställningar om vad som konstituerar folket och »det folkliga«, vilka som inkluderas i eller utestängs från folket och vad som utmärker folkets vilja. Vi vill med detta nummer av *Fronesis* framhäva kampen om folket som en central del av den demokratiska politiken under moderniteten, både historiskt och i vår egen tid.